

JÓZEF CHAŁASIŃSKI — NOTA BIOGRAFICZNA

Józef Chałasiński urodził się 17 lutego 1904 r. we wsi Rudnik w powiecie Krasnystaw na Lubelszczyźnie. Ojciec jego, Michał, był pisarzem gminnym. Matka, Józefa z Włodarskich, pochodziła ze środowiska inteligencji wiejskiej, zajmowała się domem oraz wychowywaniem córek. Zmarła po urodzeniu bliźniaków — Józefa i Donata. Józef wielokrotnie wspominał w dorosłym życiu o dojmującym poczuciu pólsierocego dzieciństwa. Najstarsza siostra Zofia została lekarzem, Maria nauczycielką szkoły podstawowej. Brat Donat zmarł w wieku szkolnym, a najmłodszy, przyrodni brat Stefan po ukończeniu politechniki znalazł pracę na Śląsku.

Dzieciństwo spędził Chałasiński na Lubelszczyźnie, w środowisku wiejskim, poznał wówczas warunki życia i potrzeby młodzieży wiejskiej. Początkowe nauki szkolne pobierał w domu. Następnie zdał egzamin do gimnazjum w Lublinie, gdzie od czwartej klasy samodzielnie utrzymywał się z korepetycji. W 1920 r. ochotniczo wstąpił do wojska wraz z całą drużyną harcerską swego gimnazjum, w której był komendantem oddziału sztabowego.

W 1923 r. ukończył szkołę średnią i podjął studia matematyczne na Uniwersytecie Poznańskim, gdzie poznał Floriana Znanięckiego, udzielając jego synowi korepetycji z matematyki. Pod wpływem Znanięckiego zmienił kierunek studiów na socjologię, równolegle studiował psychologię i językoznawstwo.

W 1927 r. uzyskał magisterium na podstawie pracy *Wielkość grupy społecznej a demokracja u Montesquieu*, drukowanej niebawem w „Kwartalniku Filozoficznym”. W tym samym roku otrzymał stopień naukowy doktora filozofii na podstawie studium *Wychowanie w domu obcym jako instytucja społeczna*.

Po doktoracie podjął pracę nauczycielską oraz wykłady zlecone na Uniwersytecie Poznańskim. Otrzymał stypendium z Funduszy Kultury Narodowej, główny wysiłek skierował na przygotowanie rozprawy habilitacyjnej. Oparł ją na materiałach pierwszego w Polsce i świecie konkursu pamiętnikarskiego zorganizowanego w 1921 r. przez Floriana Znanięckiego po jego powrocie ze Stanów Zjednoczonych.

W roku 1930 we wzorcowym opracowaniu redakcyjnym i z uwagami socjologicznymi Chałasińskiego ukazał się pionierski *Zyciorys własny robotnika* Jakuba Wojciechowskiego.

Stopień naukowy docenta w zakresie socjologii uzyskał Chałasiński w 1931 r. — mając 27 lat — na podstawie studium *Drogi awansu społecznego robotnika*.

W latach 1931–1933 przebywał na studiach w Stanach Zjednoczonych i Anglii jako stypendysta fundacji Rockefellera, prowadził badania nad polską emigracją zarobkową i systemem szkolnictwa amerykańskiego. Na podstawie tych badań i zebranych materiałów opublikował pracę *Parafia i szkoły parafialne wśród emigracji polskiej w Ameryce* (1935) oraz obszerną monografię *Szkoła w społeczeństwie amerykańskim* (1936).

Po powrocie do kraju podjął badania terenowe nad stosunkami narodowościowymi w osadzie Murcki na Górnym Śląsku i opublikował problemową monografię społeczności lokalnej *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej «Kopalnia» na Górnym Śląsku* (1935).

W 1935 r., od trzeciego tomu, przejął Chałasiński od założyciela Floriana Znanieckiego redagowanie „Przeglądu Socjologicznego” — najstarszego pisma socjologii polskiej — aby formować je, odradzać po przymusowych przerwach i opracowywać numery tematyczne do ostatnich dni życia. W tym samym roku rozpoczął pracę jako docent Uniwersytetu Warszawskiego, był także wicedyrektorem Polskiego Instytutu Socjologicznego i członkiem Komitetu Zjazdowego II Zjazdu Socjologów Polskich.

W 1936 r. organizował rozległe badania terenowe nad problemami przedludnienia i emigracji w Małopolsce (Babica, Lubenia). Stały się one podstawą zbiorowych i indywidualnych opracowań.

W listopadzie 1936 r. na wniosek Ludwika Krzywickiego i Władysława Grabskiego objął stanowisko dyrektora Państwowego Instytutu Kultury Wsi, który został utworzony z inicjatywy ministra rolnictwa Juliusza Poniatowskiego. Z działalnością tego Instytutu związany był konkurs na autobiografie młodzieży wiejskiej, który przyniósł 1544 prace stanowiące podstawę fundamentalnego czterotomowego dzieła *Młode pokolenie chłopów* (1938).

W 1937 r. Chałasiński otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego i objął po Ludwiku Krzywickim katedrę socjologii w Wolnej Wszechnicy Polskiej, w której od 1935 r. pracował jako docent.

Był inicjatorem i kierownikiem serii „Biblioteka Socjologiczna”, w której ukazały się między innymi prace Stefana Czarnowskiego, Stanisława Ossowskiego i Tadeusza Szczurkiewicza.

W latach wojny i okupacji Józef Chałasiński pracował jako nauczyciel szkoły powszechnej we wsi Dołhe pod Sarnami na Wołyniu, następnie był bibliotekarzem w Ossolineum we Lwowie. Od stycznia 1942 r. do wybuchu Powstania Warszawskiego kierował w stolicy pracami naukowymi tajnego Polskiego In-

stytutu Socjologicznego. Materiały i opracowania z lat wojny spłonęły w zniszczonej Warszawie.

Od pierwszych dni po wyzwoleniu Chałasiński bierze niezwykle czynny udział w organizowaniu odrodzonego życia naukowego. Jeszcze w Lublinie w 1944 r. wznawia działalność Instytutu Socjologicznego. Jest współorganizatorem i prorektorem, a następnie rektorem pierwszego uniwersytetu w robotniczej Łodzi. Tworzy tam czołowy ośrodek polskiej myśli socjologicznej — formując kierunek studiów, kształcąc kadre naukową, reaktywując Polski Instytut Socjologiczny i wznawiając „Przegląd Socjologiczny”. Współredaguje także „Myśl Współczesną”. Wygłoszony przez niego pierwszy wykład inauguracyjny na Uniwersytecie Łódzkim, wydany następnie w poszerzonej postaci jako *Spoleczna genealogia inteligencji polskiej* (1946), wywarł głęboki wpływ na opinię publiczną oraz środowisko naukowe i do dzisiaj jest czynnikiem żywej inspiracji badawczej. Wyrazem siły związków z Łodzią była odmowa objęcia stanowiska rektora Wszechnicy Jagiellońskiej w Krakowie.

W 1948 r. zostaje Józef Chałasiński członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności. W tym samym roku ukazuje się jego praca *Spoleczeństwo i wychowanie*, nawiązuje ona do *Młodego pokolenia chłopów*.

Dnia 25 sierpnia 1948 r. wygłasza Profesor referat *Socjalizm a wolność kultur narodowych*, inaugurujący obrady Światowego Kongresu Intelktualistów w Obronie Pokoju we Wrocławiu.

W latach 1950–1955, w okresie eliminacji socjologii, Chałasiński przedstawia łódzki ośrodek socjologiczny na badania z zakresu czasopiśmiennictwa oraz historii kultury i myśli społecznej, co stwarza możliwość przetrwania i rozwoju kadrowego. W tych latach zamiast „Przeglądu Socjologicznego” ukazuje się pod jego kierownictwem sześć roczników „Przeglądu Nauk Historycznych i Społecznych” oraz siedem tomów serii „Prace z Historii Myśli Społecznej i Badań Społecznych”.

W 1952 r. zostaje członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk i członkiem jej Prezydium. Dwukrotnie jest wybierany na stanowisko zastępcy sekretarza naukowego PAN. Pełni obowiązki redaktora naczelnego „Nauki Polskiej”. Uczestniczy w wydawaniu „Myśli Filozoficznej”.

W 1952 r. staraniem uczniów zostaje zorganizowany w Łodzi najwcześniejszy jubileusz Profesora — związany z ćwierćwieczem opublikowania Jego pierwszej pracy naukowej.

Po przełomie październikowym Chałasiński odgrywa czynną rolę w restytuowaniu socjologii i wznowieniu badań empirycznych. Wznawia „Przegląd Socjologiczny” i powołuje do życia interdyscyplinarny kwartalnik „Kultura i Spoleczeństwo”.

Wiosną 1958 r. na zaproszenie University of California w Berkeley wyjeżdża do Ameryki, podejmuje wykłady z socjologii, gromadząc jednocześnie materiały na temat kształtowania się amerykańskiej kultury narodowej i rozwoju szkolnictwa w Stanach Zjednoczonych. Na ich podstawie w 1962 r. publikuje,

trzykrotnie potem wznawianą, *Kulturę amerykańską*, a w 1966 r. *Spółeczeństwo i szkolnictwo Stanów Zjednoczonych*.

Po likwidacji w 1959 r. Zakładu Socjologii i Historii Kultury PAN i przesunięciu w 1961 r. z Uniwersytetu Łódzkiego w 1962 r. Chałasiński zostaje kierownikiem nowo utworzonej Pracowni Zagadnień Społecznych i Kulturalnych Afryki Współczesnej PAN. W 1965 r. publikuje studium *Bliżej Afryki* (wspólnie z Krystyną Chałasińską).

W roku 1961/1962 bierze aktywny udział w przygotowaniu konkursu na pamiętniki młodego pokolenia wsi Polski Ludowej, a od 1964 r. ukazuje się pod jego kierownictwem dziesięciotomowa seria pamiętników i studiów, będąca kontynuacją *Młodego pokolenia chłopów: Awans pokolenia, Tu jest mój dom, W poszukiwaniu drogi, Od chłopca do rolnika, Gospodarstwo i rodzina, Nauczyciele i uczniowie, Nowe zawody, Drogi awansu w mieście, Odzyskanie młodości, Wizerunek i perspektywy pokolenia*. Wszystkie tomy tej serii zaopatrzone są w obszernie problemowe przedmowy Profesora.

W 1964 r. do prac nad całokształtem pamiętnikarstwa tworzy Chałasiński Komisję Badań nad Pamiętnikarstwem przy PAN i zostaje jej przewodniczącym. Przekształca ją następnie w interdyscyplinarny zespół.

W 1966 r. na Kongresie Kultury Polskiej wygłasza referat *Unarodowienie mas ludowych*, prezentując tezę o integracji narodu jako zasadniczym efekcie przemian powojennych. W tym samym roku obejmuje Katedrę Socjologii Kultury Uniwersytetu Warszawskiego.

W 1968 r. zostaje wybrany do Prezydium PAN i następnie powołany na stanowisko sekretarza Wydziału Nauk Społecznych. Nakładem „Książki i Wiedzy” ukazuje się wówczas tom studiów *Kultura i naród*, w którym kultura jest ujmowana jako najwyższy wytwór życia narodu, jednoczący zasadę narodu i klasy oraz akcentujący rolę pierwiastka narodowego w procesach współczesnego świata. Po przerwie w latach 1960–1968 kwartalnik „Kultura i Społeczeństwo” wraca pod redakcję Chałasińskiego; powstają nowe roczniki.

Wiosną 1969 r. w związku z czterdziestolecie pracy naukowej i sześćdziesiątą piątą rocznicą urodzin profesora Chałasińskiego odbywa się spotkanie w NK ZSL, na którym, po omówieniu dorobku jubilata i jego wkładu w rozwój kultury wsi polskiej, wręczono mu ozdobnie oprawny egzemplarz wydanego na tę okazję tomu studiów o awansie młodego pokolenia wsi i integracji narodu polskiego *Rewolucja młodości* — z podobizną Autora, okolicznościowym wstępem oraz biografią naukową i bibliografią 250 głównych pozycji dorobku naukowego (całokształt dorobku obejmuje prawie 600 pozycji — ponad 90 wydań książkowych i przeszło 500 artykułów i recenzji). Uroczyste spotkanie organizuje także Uniwersytet Warszawski.

W listopadzie 1969 r. wygłasza Chałasiński referat o roli pamiętnikarstwa w przeobrażeniach kultury polskiej XIX i XX wieku na zebraniu założycielskim Towarzystwa Przyjaciół Pamiętnikarstwa, którego zostaje prezesem honorowym. W rok później staje na czele Rady Naukowej utworzonego przy Towarzy-

stwie Centrum Pamiętnikarstwa Polskiego oraz bierze udział w wypracowaniu koncepcji kwartalnika „Pamiętnikarstwo Polskie”. Inspiruje tworzenie klubowej formy ruchu robotników i rolników piszących.

W 1970 r. otrzymuje tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego. W tym samym roku wydaje tom studiów *Przeszłość i perspektywy przyszłości kultury polskiej*.

W lutym 1974 r., w związku z siedemdziesiątą rocznicą urodzin i czterdziestopięcioleciem pracy naukowej, uczestniczy w spotkaniu z uczniami i współpracownikami w ośrodku pamiętnikarskim, gdzie przygotowano wystawę jego dorobku naukowego. Na spotkaniu tym rodzi się pierwszy zamysł książki *Naród — kultura — osobowość*.

Jesienią 1974 r. Chałasiński przechodzi na emeryturę, nadal utrzymuje kontakt z młodzieżą akademicką i doktorantami. Uroczystość pożegnalną urządza mu Uniwersytet Warszawski.

W 1976 r. pod naukowym kierownictwem i ze wstępem Chałasińskiego ukazuje się przekład fundamentalnego dzieła Znanieckiego i Thomasa *Chłop polski w Europie i Ameryce*.

W 1979 r. w związku z siedemdziesiątą piątą rocznicą urodzin i półwieczem pracy naukowej Profesor bierze udział w spotkaniu w Wydziale Nauk Społecznych PAN i w ośrodku pamiętnikarskim. Otrzymuje listy gratulacyjne, a także telegramy od zaprzyjaźnionych robotników i chłopów. NK ZSL i LSW organizują uroczyste wręczenie wznowionych *Dróg awansu społecznego robotnika* — z okolicznościowym wstępem, podobizną jubilata, bibliografią dorobku książkowego i biograficznym posłowiem.

W ostatnim roku życia pracuje Chałasiński intensywnie nad ukończeniem monografii organizacji młodzieży wiejskiej „Wici”, uformowaniem syntetyzującego tomu zbiorowego serii *Młode pokolenie wsi Polski Ludowej* oraz nad wstępem do antologii *Pamiętniki Polaków 1918–1978*. Pisze własne prace i redaguje bieżące numery „Przeglądu Socjologicznego” oraz „Kultury i Społeczeństwa”.

Ostatnim ukończonym opracowaniem Profesora jest studium *Pamiętnikarstwo XIX i XX wieku jako świadectwo przeobrażeń narodu polskiego*, które weszło jako wstęp do wspomnianej trzypięciotomowej antologii pamiętnikarstwa polskiego.

Józef Chałasiński był zamiłowanym nauczycielem. Wykształcił setki magistrów i dziesiątki doktorów i docentów, którzy kontynuować będą nurt socjologii humanistycznej.

Zmarł niespodziewanie i w pełni sił twórczych 5 grudnia 1979 r., został pochowany w sześć dni później na powązkowskim Cmentarzu Komunalnym. W imieniu społeczności uczonych oraz współpracowników, uczniów, przyjaciół i robotniczo-chłopskich pamiętnikarzy pożegnali go: Witold Nowacki, Jan Szczepański i Antonina Kłoskowska oraz Halina Mortimer-Szymczak.

Franciszek Jakubczak